فصلنامه مطالعات حقوق
Journal of Legal Studies
شماره بیست و چهارم. تابستان ۱۳۹۷، صص ۲۱۰-۱۹۹ Vol 2. No 24. 2018, p 199-210
شماره شاپا (۲۵۳۸-۶۳۹۵) ISSN: (2538-6395)

# نقش مددکاری اجتماعی در نظام کیفری ایران با تکیه بر قانون سال ۹۲

دکتر عادل ساریخانی[۱]. عهدیه شیبانی تذرجی[۲]
۱. دانشیار و عضو هییت علمی دانشگاه قم. ایران
adelsari@yahoo.com
۲. دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی دانشگاه قم. ایران
Ahdieh.sheybani@gmail.com

## چکیده
در قانون جدید آیین دادرسی کیفری واحد مددکاری اجتماعی برای معاونت اجرای احکام کیفری پیش بینی شده است که در هر حوزه قضایی باید واحد مددکاری اجتماعی به عنوان زیر مجموعه معاونت اجرای احکام تشکیل شود .فعالیت این واحدها می‌تواند در پیگیری امور و مشکلات زندانیان نقش مهمی داشته باشد که بر این اساس تشکیل واحد مددکاری در قانون جدید قید شده است، در حالی که قانون سابق از این موضوع مستثنا بود. سوال اصلی تحقیق این است که مددکاری اجتماعی در نظام حقوقی کیفری چه جایگاهی دارد؟ و فرضیه اصلی این است که در قوانین جدید کیفری، در مواردی مانند تعویق صدور حکم، مجازات های جایگزین حبس و اقدامات تامینی و تربیتی مورد توجه قرار گرفته است. این تحقیق به لحاظ کاربردی بنیادی است و از نظر ماهیت پژوهش، تحقیق توصیفی از نوع موردی است. و از نتایج پژوهش این که مددکار اجتماعی در سیستم قضایی ایران طبق قوانین جدید مجازات اسلامی و آیین دادرسی کیفری دارای کارکرد های اصلاحی، درمانی و بازپروری می باشد. و نیز مددکار اجتماعی به عنوان زیر مجموعه معاونت اجرای احکام کیفری دارای صلاحیت مشورتی است.

**واژه‌های کلیدی:** مددکاری اجتماعی، نظام کیفری، ایران

[ Downloaded from jlawst.ir on 2026-11-19 ]

**مقدمه:**

مددکار اجتماعی فردی است که با بهره گیری از مهارت‌ها و تعالیم حرفه ای هم چنین منابع موجود در جامعه تلاش می کند استقلال شخصی و تعادل گروهی و اجتماعی مددجویان را فراهم کند.

آن چه مسلم است نقش مددکار نقشی است که در قالب حمایت کننده، راهنما، آگاهی دادن، مشوق، آموزش دهنده، ارجاع کننده، تشخیص دهنده و هم چنین فراهم سازنده شرایطی که مددجویان بتوانند نسبت به توانایی و استعدادهای خود آگاهی پیدا کرده و در نتیجه در قبال مشکلات آن را به نفع خود بهره گرفته و احساس خود رهبری و شایستگی و کفایت نماید. امروزه با افزایش بی‌حصر و حد جرم در جامعه و اهمیت یـافتن حل این معضل به صورت ریشه‌ای، تفکر مجازات محوری به تفکر درمان محوری مجرمین تغییر موضع داده است. استفاده از ابزارهای مجازات جای خود را به ابزارهای درمان و مطالعات اجتماعی، اقتصادی داده است.

در قانون جدید آیین دادرسی کیفری واحد مددکاری اجتماعی برای معاونت اجرای احکام کیفری پیش بینی شده است که برابر ماده ۴۸۶ این قانون «قوه قضاییه به منظور انجام وظایف مددکاران اجتماعی، تشکیلات مناسبی تحت عنوان «مددکاری اجتماعی» را در حوزه قضایی هر شهرستان ایجاد می‌نماید» که در هر حوزه قضایی باید واحد مددکاری اجتماعی به عنوان زیر مجموعه معاونت اجرای احکام تشکیل شود. فعالیت این واحدها می‌تواند در پیگیری امور و مشکلات زندانیان نقش مهمی داشته باشد که بر این اساس تشکیل واحد مددکاری در قانون جدید قید شده است، در حالی که قانون سابق از این موضوع مستثنا بود. از طرف دیگر اگر چه در مواد معدودی به مقوله مددکاری در آیین دادرسی پرداخته شده، اما در قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۹۲ سعی شده است در مواد مختلفی به حمایت های مددکار از شخص توجه شود. تاکنون در خصوص نقش مددکاری اجتماعی و تأثیرات آن بر جامعه و اقشار مختلف مطالب بسیار زیادی نگاشته شده است، اما تاکنون در خصوص نقش مددکاری اجتماعی در نظام کیفری ایران با تکیه بر دو قانون مجازات اسلامی و آیین دادرسی کیفری مصوب سال ۱۳۹۲، تحقیقی به صورت مستقل و جامع صورت نگرفته است. سوالاتی که در این تحقیق در پی یافتن جوابی برای انها هستیم عبارتند از:

۱- مددکاری اجتماعی در نظام حقوقی کیفری چه جایگاهی دارد؟

۲- کارکردهای مددکاری اجتماعی در سیستم قضایی ایران طبق دو قانون مصوب ۱۳۹۲ (قانون مجازات اسلامی و آیین دادرسی کیفری) چیست؟

## فرضیات تحقیق

۱- در قوانین جدید کیفری، در مواردی مانند تعویق صدور حکم، مجازات‌های جایگزین حبس و اقدامات تامینی و تربیتی مورد توجه قرار گرفته است.

[ Downloaded from jlawst.ir on 2026-11-19 ]

۲- مددکار اجتماعی در سیستم قضایی ایران طبق قوانین جدید مجازات اسلامی و آیین دادرسی کیفری دارای کارکرد های اصلاحی، درمانی و بازپروری می باشد.

هدف عملی ازانجام این تحقیق تبیین نقش مددکاری اجتماعی در سیستم قضایی ایران با تکیه بر قوانین مجازات اسلامی و آیین دادرسی کیفری مصوب سال ۱۳۹۲ است. و هدف کاربردی آن این است که باتوجه به تغییرات قوانین مجازات اسلامی و آیین دادرسی کیفری مصوب سال ۱۳۹۲؛ و نوآوری‌های ایجاد شده در حوزه دادرسی و توجه به مددکاری اجتماعی در این دو قانون، جای بحث و بررسی است تا هم ایرادات و اشکالات قانون مشخص شود و هم این تحقیق مورد استفاده دانشجویان، وکلا و استادان گرامی قرار گیرد.

## روش تحقیق

این تحقیق به لحاظ کاربردی بنیادی است و از نظر ماهیت پژوهش، تحقیق توصیفی از نوع موردی است. روش گردآوری اطلاعات در این تحقیق به صورت کتابخانه ای است.

## جایگاه مددکاری در تعویق صدور حکم

مطابق ماده ۴۰ قانون مجازات اسلامی، در جرایم موجب تعزیر درجه شش تا هشت دادگاه می‌تواند پس از احراز مجرمیت متهم با ملاحظه وضعیت فردی، خانوادگی و اجتماعی و سوابق و اوضاع و احوالی که موجب ارتکاب جرم شده است، در صورت وجود شرایط زیر صدور حکم را به مدت شش ماه تا دو سال به تعویق اندازد:

الف: وجود جهات تخفیف.

ب: پیش‌بینی اصلاح مرتکب.

پ: جبران ضرر و زیان یا برقراری ترتیبات جبران.

ت: فقدان سابقه کیفری مؤثر.

بر اساس تبصره این ماده، محکومیت مؤثر، محکومیتی است که محکوم را به تبع اجرای حکم، بر اساس ماده ۲۵ این قانون از حقوق اجتماعی محروم می کند (کارخیران، ۱۳۹۲).

## انواع تعویق

مطابق ماده ۴۱ قانون مجازات اسلامی تعویق به شکل ساده یا مراقبتی است. در تعویق ساده مرتکب به طور کتبی متعهد می‌شود که در مدت تعیین‌شده به وسیله دادگاه، مرتکب جرمی نشود و از نحوه رفتار وی پیش‌بینی شود که در آینده نیز مرتکب جرم نمی‌شود. در تعویق مراقبتی علاوه بر شرایط تعویق ساده،

[ Downloaded from jlawst.ir on 2026-11-19 ]

مرتکب متعهد می‌شود دستورها و تدابیر مقررشده به وسیله دادگاه را در مدت تعویق رعایت کند یا به موقع اجرا بگذارد (ولیدی، ۱۳۹۳).

در تعویق مراقبتی باید تدابیری اتخاذ شود که در ماده ۴۲ قانون مجازات اسلامی آمده است:

الف) حضور به‌موقع در زمان و مکان تعیین‌شده توسط مقام قضایی یا مددکار اجتماعی ناظر.

ب) ارایه اطلاعات، اسناد و مدارک تسهیل‌کننده نظارت بر اجرای تعهدات محکوم برای مددکار اجتماعی.

ج) اعلام هرگونه تغییر شغل، اقامتگاه یا جابجایی در مدت کمتر از پانزده روز و ارایه گزارشی از آن به مددکار اجتماعی.

د) کسب اجازه از مقام قضایی به منظور مسافرت به خارج از کشور (کارخیران، ۱۳۹۲).

قانونگذاربنا بر ماده ۴۳ قانون مجازات اسلامی مرتکب را به اجرای یک یا چند مورد از دستورهای زیر در مدت تعویق، ملزم کند:

الف) حرفه‌آموزی یا اشتغال به حرفه‌ای خاص.

ب) اقامت یا عدم اقامت در مکان معین.

پ) درمان بیماری یا ترک اعتیاد.

ت) پرداخت نفقه افراد واجب‌النفقه.

ث) خودداری از تصدی تمام یا برخی از وسایل نقلیه موتوری.

ج) خودداری از فعالیت حرفه‌ای مرتبط با جرم ارتکابی یا استفاده از وسایل مؤثر در آن.

چ) خودداری از ارتباط و معاشرت با شرکا یا معاونان جرم یا دیگر اشخاص از قبیل بزه‌دیده به تشخیص دادگاه.

ح) گذراندن دوره یا دوره های خاص آموزش و یادگیری مهارت‌های اساسی زندگی یا شرکت در دوره‌های تربیتی، اخلاقی، مذهبی، تحصیلی یا ورزشی. (ولیدی، ۱۳۹۳)

## لغو قرار تعویق

الف) صدور حکم محکومیت؛ این موضوع در صورتی است که مرتکب، از دستورات دادگاه برای بار دوم تبعیت نکرده یا مرتکب جرایم مندرج در ماده ۴۳ این قانون شود. البته در صورت تبعیت نکردن از دستورات دادگاه برای بار نخست نیز دادگاه اختیار لغو قرار تعویق صدور حکم را خواهد داشت.

ب) صدور حکم معافیت از مجازات؛ آن در صورتی است که مرتکب مقررات لازم را در مدت معین رعایت کند. بر اساس ماده ۴۵ قانون مجازات اسلامی، پس از گذشت مدت تعویق با توجه به میزان پایبندی مرتکب به اجرای دستورهای دادگاه، گزارش‌های مددکار اجتماعی و نیز ملاحظه وضعیت مرتکب، دادگاه حسب مورد به تعیین کیفر یا صدور حکم معافیت از کیفر اقدام می‌کند. (به نقل از سایت معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم دادگستری خراسان رضوی)

[ Downloaded from jlawst.ir on 2026-11-19 ]

همانطور که در قوانین مرتبط با مواد تعویق مراقبتی ملاحظه می‌شود دادگاه برای نظر تخصصی مددکار اجتماعی جایگاه ویژه ای قائل شده است و مددکاران اجتماعی در این جایگاه می بایست با رویکردهای تخصصی و حرفه ای نظرات کارشناسانه خود را در رابطه با افراد به دادگاه ها ارائه نمایند.

## جایگاه مددکاری در مجازات های جایگزین حبس

در فصل نهم قانون مجازات اسلامی جدید بحث مجازات‌های جایگزین حبس مطرح شده است که اجرای مواد این بخش تأثیر زیادی در کاهش جمعیت کیفری زندان ها و در نتیجه کاهش آسیب روانی اجتماعی وخانوادگی زندانیان دارد. در ماده ۶۴ مجازات‌های جایگزین حبس این گونه تعریف شده است: دوره مراقبت، خدمات عمومی رایگان، جزای نقدی روزانه و محرومیت از حقوق اجتماعی، که در صورت گذشت شاکی و وجود جهات تخفیف با ملاحظه نوع جرم و کیفیت ارتکاب آن، آثار ناشی از جرم سن، مهارت، وضعیت، شخصیت و سابقه مجرم، وضعیت بزه دیده و سایر اوضاع و احوال تعیین و اجرا می‌شود (کارخیران، ۱۳۹۲)

اصولاً فلسفهٔ مجازات اصلاح بزهکار است ولی با نگاهی به زندان‌ها متوجه می‌شویم که نه تنها اصلاحی صورت نمی‌گیرد بلکه انواع راهکارهای جدید برای جرایم آینده و جرایم جنسی و معتاد شدن در زندان‌ها و. . . بر روابط زندانیان حاکم است که این موارد باعث می‌شود شخصی که برای بار اول وارد زندان می‌شود به تدریج با محیط و اشخاص و نوع رابطه خو گرفته و همانند یک مجرم حرفه‌ای که برای جرایم آینده برنامه‌ریزی و حرفه‌ای‌گری بیشتری دارد از زندان بیرون می‌رود. (کارخیران، ۱۳۹۲).

## گونه‌های سنتی جایگزین حبس

منظور از گونه‌های سنتی جایگزین حبس، آن دسته از تدابیری هستند که از بدو قانون‌گذاری در نظام عدالت کیفری ایران به منظور کاهش جمعیت زندان پیش‌بینی شده‌اند و هم‌اکنون نیز از اعتبار قانونی برخوردارند. این ها عبارت‌اند از: جزای نقدی، تعلیق اجرای مجازات و آزادی مشروط. می‌توان تعلیق اجرای مجازات و آزادی مشروط را از زمره تدابیر جایگزین زندان در معنی موسع (به دلیل نقش تعدیل‌کنندگی آزادی مشروط در مرحله اجرای مجازات حبس و نیز عدم اجرا و اعمال آن به خاطر تعلیق اجرای مجازات) تلقی نمود، اگرچه جز تدابیر جایگزین حبس به عنوان کیفر مستقل و در معنی واقعی آن به حساب نمی‌آیند. زیرا در هردو مورد محکومیت به حبس تا پایان مدت آزادی مشروط و تعلیق اجرای مجازات به قوت خود باقی است. (حاجی تبار فیروزجائی، ۱۳۸۷)

[ Downloaded from jlawst.ir on 2026-11-19 ]

## گونه‌های نوین جایگزین حبس

مهم‌ترین مصداق‌های گونه‌های نوین عبارت‌اند از: محرومیت از حقوق اجتماعی، دوره مراقبت، جریمه روزانه و خدمات اجتماع محور (عالم المنفعه) (حاجی تبار فیروزجایی، ۱۳۸۷)که در ماده۶۴ قانون مجازات اسلامی ایران سال۱۳۹۲ به آن اشاره شده است. در ماده ۶۴ مجازات های جایگزین حبس این گونه تعریف شده است: دوره مراقبت، خدمات عمومی رایگان، جزای نقدی روزانه و محرومیت از حقوق اجتماعی، که در صورت گذشت شاکی و وجود جهات تخفیف با ملاحظه نوع جرم و کیفیت ارتکاب آن، آثار ناشی از جرم سن، مهارت، وضعیت، شخصیت و سابقه مجرم، وضعیت بزه دیده و سایر اوضاع و احوال تعیین و اجرا می شود.

در ماده ۷۷ قانون مجازات اسلامی سال ۱۳۹۲، در خصوص نقش مددکاران اجتماعی در صدور احکام مجازات‌های جایگزین حبس سخن به میان آمده است. در این ماده عنوان شده است، قاضی اجرای احکام می‌تواند با توجه به وضعیت محکوم و شرایط و آثار اجرای حکم، تشدید، تخفیف، تبدیل یا توقف موقت مجازات مورد حکم را به دادگاه صادر کننده رای پیشنهاد کند. قاضی مذکور به تعداد لازم مددکار اجتماعی و مامور مراقبت در اختیار دارد. مددکاران اجتماعی که در این بخش فعالیت می‌کنند علاوه بر تسلط به مددکاری فردی و تکنیک های آن می‌بایست با منابع اجتماعی که می‌توانند به عنوان ظرفیت مجازات جایگزین حبس در اختیار سیستم قضایی قرار بگیرند آشنایی داشته باشد. در این خصوص در قانون آیین دادرسی کیفری در ماده ۴۸۶ اشاره شده است که «قوه قضائیه به منظور انجام وظایف مددکاران اجتماعی، تشکیلات مناسبی تحت عنوان «مددکاری اجتماعی» را در حوزه قضائی هر شهرستان ایجاد می‌نماید». و همچنین در ماده۴۸۷ق. آ. د. ک اشاره شده است که مددکاران اجتماعی از بین فارغ التحصیلان رشته‌های مددکاری اجتماعی، علوم تربیتی، روانشناسی، جامعه شناسی، جرم شناسی و حقوق استخدام می‌شوند. و در تبصره همین ماده نیز تأکید شده است که در رشته‌های مذکور، اولویت با فارغ التحصیلان رشته مددکاری اجتماعی است.

## جایگاه مددکاری در مراحل پیشگیری از جرایم و تکرار آن ها از سوی کودکان

در پیشگیری از ارتکاب جرم از طریق مددکاری راهکارهای متعددی وجود دارد. مانند راهکارهای مبتنی بر سطح فردی که توجه آن بر مشکلاتی است که ممکن است فرد را در خطر شرکت در ارتکاب جرم قرار می‌دهد. هدف این برنامه‌ها می‌تواند کودکان و یا جوانان باشد. برنامه‌هایی که فرد را به عنوان هسته میانی مداخله در بحران قرار داده و با خدمات متعدد حمایتی آن را احاطه نماید. از دیگر راهکارها می‌توان به راهکارهای مبتنی بر سطح خانواده اشاره کرد که طی آن والدین دارای کودک، به ویژه کودکان در معرض خطر ارتکاب جرم، تحت برنامه‌های حمایتی و آموزشی قرار می‌گیرند و ظرفیت خانواده را برای ایجاد محیطی سالم و پاک که در آن کودکان رشد می‌کنند گسترش می‌دهد. هم چنین باید به راهکارهای

[ Downloaded from jlawst.ir on 2026-11-19 ]

مبتنی بر سطح اجتماع اشاره کرد که به دنبال گسترش ظرفیت جامعه برای پیشگیری از جرایم می‌باشد. این راهکارها شامل همکاری و مشارکت، و کمک به ایجاد ارتباط بین افراد می‌باشد مانند مشاوره بین پلیس و جوانان و برنامه‌هایی که در آن افراد کهنسال سنت ها، ارزش‌ها و تجربیات خود را به جوانان منتقل می‌کنند. برنامه‌هایی که از نظر اجتماعی فرصت‌هایی را برای سرگرمی و یا ابراز توانایی های فرهنگی فراهم آورد.

به‌هرحال برای پیشگیری از جرایم فعالیت های متعددی توسط نهادهای مختلف صورت گرفته است. جرم بر فرد، خانواده و اجتماع تأثیر منفی می‌گذارد. بیکاری، عدم توانایی در رفع نیازهای خانواده و استعداد بالقوه خود فرد برای ارتکاب جرم، نیاز به اقداماتی دارد که نیازهای هرسه طبقه فرد، خانواده و جامعه را رفع نماید. این اقدامات می‌تواند در سه مرحله صورت گیرد:

**مرحله اول:** پیشگیری از بروز شرایط و رفتارهایی که موجب افزایش جرم می‌شود.

**مرحله دوم:** پیشگیری از افزایش و قوت یافتن شرایط فوق الذکر

**مرحله سوم:** بررسی عوامل مؤثر در تکرار جرم

تحقیقات متعددی حاکی از این است که کودکان و نوجوانانی که در معرض خطر هستند احتمال ارتکاب جرایم در آنان در دوران بزرگسالی به مراتب بیشتر است. این عوامل خطرساز در تربیت سال های اولیه زندگی کودکان تأثیرگذار بوده و پایه‌های زندگی آینده آنان را سست می‌سازد. ازاین‌رو اقدمات قانونی مددکاری در دوران کودکی فرصت بسیار مناسبی است تا از ناتوانایی‌های جسمی و روحی، تحصیلی، اجتماعی و رفتارهای مجرمانه آتی پیشگیری نماید.

از نظر هزینه نیز این اقدامات بسیار مقرون به‌صرفه است. پژوهشی که در کشور آمریکا صورت گرفته بود نشان می‌دهد که برای هر دلار سرمایه‌گذاری در اقدامات پیشگیرانه در سال‌های اولیه زندگی فرد رقمی بین سه تا هفت دلار بازگشت سرمایه در هنگامی است که فرد به سن بزرگسالی پا می‌گذارد. چنین یافته‌ای در تحقیقات به عمل آمده در کشور نیوزلند نیز بدست آمده است، ارزیابی از برنامه‌هایی که در نیوزلند شامل سرکشی از منازل و ملاقات با کودکان بوده تأثیر بسیار مثبتی در کودکان و نحوه زندگی آنان داشته است و مشکلات رفتاری آنان ناشی از عوامل درونی و بیرونی فرد را که هردو منجر به رفتارهای بزهکارانه می‌گردد تحت کنترل درآورده است. (آخوندی و صالحی، ۱۳۸۷)

## نقش مددکاری در حیطه اقدامات تأمینی و تربیتی

در ماده ۸۸ قانون مجازات اسلامی آمده است؛ درباره اطفال و نوجوانانی که مرتکب جرائم تعزیری می‌شوند و سن آن‌ها در زمان ارتکاب نه تا پانزده سال تمام شمسی است حسب مورد، دادگاه یکی از تصمیمات نظیر "تسلیم به والدین یا اولیا یا سرپرست قانونی با اخذ تعهد به تادیب و تربیت و مراقبت در حسن اخلاق طفل و نوجوان" را اتخاذ می‌کند. در تبصره همین ماده ذکر شده است که دادگاه هرگاه

[ Downloaded from jlawst.ir on 2026-11-19 ]

مصلحت بداند می‌تواند حسب مورد از اشخاص مذکور در این بند تعهد به انجام اموری از قبیل معرفی طفل یا نوجوان به مددکار اجتماعی یا روانشناس‌ها و دیگر متخصصان بگیرد. همچنین در تبصره ۳ ماده ۸۸ آمده است که دادگاه اطفال و نوجوانان می‌تواند با توجه به تحقیقات بعمل آمده و همچنین گزارش‌های مددکاران اجتماعی از وضع طفل یا نوجوان و رفتار او هر چند بار که مصلحت طفل یا نوجوان اقتضا کند در تصمیم خود تجدید نظر نماید.

رویکرد نوین قوه قضاییه به استفاده از مددکاران اجتماعی و ظرفیت حرفه‌ی مددکاری اجتماعی در کاهش جمعیت کیفری زندان‌ها و مراکز تامینی و اعتماد به توان تخصصی مددکاران اجتماعی در توانبخشی بزه کاران افق روشنی در ارائه خدمات جدید در عرصه خدمات اجتماعی می‌باشد. اما در قانون آیین دادرسی کیفری نیز – به عنوان مکمل مواد مزبور در قانون مجازات اسلامی– به بهره بردن از مددکاری در این خصوص اشاره شده است، در این قانون در ماده ۴۱۰ اشاره شده است که مشاوران دادگاه اطفال و نوجوانان از بین متخصصان علوم تربیتی، روانشناسی، جرمشناسی، مددکاری اجتماعی، دانشگاهیان و فرهنگیان آشنا به مسائل روانشناختی و تربیتی کودکان و نوجوانان اعم از شاغل و بازنشسته انتخاب می شوند. در ماده ۴۱۳ ق. آ. د. ک اشاره شده است به اینکه در دادگاه اطفال و نوجوانان، والدین، اولیاء یا سرپرست طفل و نوجوان، وکیل مدافع، شاکی، اشخاصی که نظر آنان در تحقیقات مقدماتی جلب شده، شهود، مطلعان و مددکار اجتماعی سازمان بهزیستی حاضر می شوند. حضور اشخاص دیگر در جلسه رسیدگی با موافقت دادگاه بلامانع است.

اما از طرف دیگر در برخی مواد اگر چه به لفظ صریح مددکار اشاره نشده است اما با توجه به ماهیت مکان مورد اشاره می توان به ضرورت وجود مددکاری پی برد. به عنوان مثال در ماده ۵۲۵ اشاره شده است که «کانونهای اصلاح و تربیت، اماکنی هستند که برای نگهداری و تربیت اطفال و نوجوانان موضوع این قانون توسط سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور، در مراکز استان‌ها و به تناسب نیاز و ضرورت با تشخیص رئیس قوه قضائیه در سایر مناطق کشور ایجاد شده‌اند و یا ایجاد می شوند». در واقع با توجه به ماهیت فعالیت این نهادها می توان به طور ضمنی به وجود و ضرورت مددکار رسید.

## نتیجه‌گیری و پیشنهادات

نتیجه حاصل از تحقیق، حاکی از این است که مددکاری اجتماعی، با توجه به اصول، اهداف، دانش‌ها و مهارت‌های خاص خود، می‌تواند در مرحله‌ی پیش از رسیدگی قضایی، مرحله رسیدگی، مرحله صدور و اجرای حکم و مرحله پس از اجرای حکم، خدمات مختلفی را در راستای پیشگیری از وقوع جرم، ترمیم آثار بزه‌دیدگی و جلوگیری از بروز بزه‌دیدگی مجدد ارائه نماید.

در قانون جدید مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۹۲، هفت بار به واژه مددکار اجتماعی در متن قانون اشاره شده است. در فصول پنجم، نهم و دهم که قانون گذار به موضوعات و مواد تعویق صدور حکم،

[ Downloaded from jlawst.ir on 2026-11-19 ]

مجازات‌های جایگزین حبس و مجازات ها و اقدامات تأمینی و تربیتی اطفال و نوجوانان پرداخته است به صورت روشن به بهره گیری از مددکاران اجتماعی و ظرفیت مددکاری اجتماعی برای اجرایی شدن مواد این قانون اشاره شده است.

در ماده ۴۲ قانون مجازات اسلامی آمده است تعویق مراقبتی همراه با تدابیر زیر است:

الف: حضور به موقع در زمان و مکان تعیین شده توسط مقام قضایی یا مددکار اجتماعی ناظر؛

ب: ارائه اطلاعات و اسناد و مدارک تسهیل کننده نظارت بر اجرای تعهدات محکوم برای مددکار اجتماعی؛

اعلام هرگونه تغییر شغل، اقامتگاه یا جابجایی در مدت کمتر از پانزده روز و ارائه گزارش از آن به مددکار اجتماعی.

لازم به ذکر است که تعویق صدور حکم مربوط به جرایمی می‌شود که پس از احراز مجرمیت متهم باملاحظه وضعیت فردی، خانوادگی، و سوابق و اوضاع و احوال و. . . صدور حکم برای ایشان به مدت شش ماه تا دو سال به تعویق می افتد که البته صدور این نوع حکم شرایط خاصی نظیر فقدان سابقه کیفری موثر، جبران ضرر و زیان، پیش بینی اصلاح مرتکب و. . . دارد.

مجدداً در ماده ۴۵ قانون مجازات اسلامی در این خصوص آمده است که پس از گذشت مدت تعویق با توجه به میزان پایبندی مرتکب به اجرای دستورهای دادگاه گزارش های مددکار اجتماعی و نیز ملاحظه وضعیت مرتکب، دادگاه حسب مورد به تعیین کیفر یا صدور حکم معافیت از کیفر اقدام می کند.

همانطور که در قوانین مرتبط با مواد تعویق مراقبتی ملاحظه می‌شود دادگاه برای نظر تخصصی مددکار اجتماعی جایگاه ویژه ای قائل شده است و مددکاران اجتماعی در این جایگاه می بایست با رویکردهای تخصصی و حرفه ای نظرات کارشناسانه خود را در رابطه با افراد به دادگاه ها ارائه نمایند.

در فصل نهم قانون مجازات اسلامی جدید بحث مجازات های جایگزین حبس مطرح شده است که اجرای مواد این بخش تأثیر زیادی در کاهش جمعیت کیفری زندان ها و در نتیجه کاهش آسیب روانی اجتماعی و خانوادگی زندانیان دارد.

در ماده ۶۴ مجازات های جایگزین حبس این گونه تعریف شده است: دوره مراقبت، خدمات عمومی رایگان، جزای نقدی روزانه و محرومیت از حقوق اجتماعی، که در صورت گذشت شاکی و وجود جهات تخفیف با ملاحظه نوع جرم و کیفیت ارتکاب آن، آثار ناشی از جرم سن، مهارت، وضعیت، شخصیت و سابقه مجرم، وضعیت بزه دیده و سایر اوضاع و احوال تعیین و اجرا می شود.

در ماده ۷۷ قانون مجازات اسلامی در خصوص نقش مددکاران اجتماعی در صدور احکام مجازات‌های جایگزین سخن به میان آمده است. در این ماده عنوان شده است، قاضی اجرای احکام می‌تواند با توجه به وضعیت محکوم و شرایط و آثار اجرای حکم، تشدید، تخفیف، تبدیل یا توقف موقت مجازات مورد

[ Downloaded from jlawst.ir on 2026-11-19 ]

حکم را به دادگاه صادر کننده رای پیشنهاد کند. قاضی مذکور به تعداد لازم مددکار اجتماعی و مامور مراقبت در اختیار دارد.

مددکاران اجتماعی همیشه نقش مهم و موثری در اصلاح و تربیت اطفال و نوجوانان معارض با قانون داشته اند و در قانون اقدامات تامینی مصوب ۱۳۳۸ علی رغم اینکه به صورت مستقیم به مددکاری اجتماعی اشاره نشده بود اما با شکل گیری کانون های اصلاح و تربیت و نگارش آئین نامه آن کم کم مددکاری اجتماعی جایگاه خود را در تشکیلات سازمانی کانون های اصلاح و تربیت پیدا نمود. در فصل دهم قانون مجازات اسلامی که به مجازات‌ها و اقدامات تامینی و تربیتی اطفال و نوجوانان معارض با قانون پرداخته است، تغییرات چشم گیری وروبه رشدی که منافع عالیه کودکان درآن لحاظ شده است در این قانون مشاهده می‌شود. در ماده ۸۸ قانون مجازات اسلامی آمده است؛ درباره اطفال و نوجوانانی که مرتکب جرائم تعزیری می‌شوند و سن آنها در زمان ارتکاب نه تا پانزده سال تمام شمسی است حسب مورد، دادگاه یکی از تصمیمات نظیر "تسلیم به والدین یا اولیا یا سرپرست قانونی با اخذ تعهد به تادیب و تربیت و مراقبت در حسن اخلاق طفل و نوجوان" را اتخاذ می‌کند. در تبصره همین ماده ذکر شده است که دادگاه هرگاه مصلحت بداند می‌تواند حسب مورد از اشخاص مذکور در این بند تعهد به انجام اموری از قبیل معرفی طفل یا نوجوان به مددکار اجتماعی یا روانشناس‌ها و دیگر متخصصان بگیرد.

همچنین در تبصره ۳ ماده ۸۸ آمده است که دادگاه اطفال و نوجوانان می‌تواند با توجه به تحقیقات بعمل آمده و همچنین گزارش های مددکاران اجتماعی از وضع طفل یا نوجوان و رفتار او هر چند بار که مصلحت طفل یا نوجوان اقتضا کند در تصمیم خود تجدید نظر نماید.

## پیشنهادات

- نخست در سطح آکادمیک، که به نظر می‌رسد با توجه به شرایط دشوار و رنج‌آور موجود در ساختار اجتماعی و پیدایش آسیب‌های نو رایج، در مبانی درسی دانشگاهی نیز می‌بایست بازنگری‌های اساسی صورت پذیرد. علاوه بر آن در بخش عملی نیز کارورزی دانشجویان در قلمرو مسایل و آسیب‌های اجتماعی و حوزه قضایی نیز نیازمند تقویت اساسی است.

- نابه‌جاگماری حاکم بر وضعیت ساختارهای اداری در این حوزه نیز به چشم می‌خورد، به گونه‌ای که از پست‌های متعدد مددکاری اجتماعی، تنها تعداد کمی فارغ‌التحصیل مددکاری اجتماعی هستند و سایر پست‌ها را رشته‌های دیگر اشغال نموده‌اند؛ لذا لازم است بنا بر اصل تخصص از متخصصین مربوطه بهره برده شود.

- فضای فیزیکی مناسب برای انجام مصاحبه‌های حرفه‌ای و تشخیصی، یکی از مواردی است که لازم هست در قانون به ان توجه شود تا مراجعه شونده بدور از فضای قضایی و امنیتی از حق امنیت روانی لازم برخوردار باشد.

[ Downloaded from jlawst.ir on 2026-11-19 ]

- لازم است امکانات و شرایط لازم برای بازدید منزل و تشخیص‌های واقعی رفتارهای مجرمانه فراهم شود.
- تقویت آیین‌نامه‌های اجرایی در فعالیت‌های مددکاری اجتماعی از اهمیت ویژه ای باید برخوردار باشد.

[ Downloaded from jlawst.ir on 2026-11-19 ]

## فهرست منابع و مآخذ

### الف: کتاب‌ها

ـ کارخیران محمد حسین. (۱۳۹۲). کاملترین مجموعه محشای قانون مجازات اسلامی، ج اول، تهران، انتشارات راه نوین، ، چ یکم، ۱۸۶-۱۴۵

ـ ولیدی محمد صالح. (۱۳۹۳). شرح بایسته های قانون مجازات اسلامی در مقایسه و تطبیق با قانون سابق، تهران، انتشارات جنگل، چ سوم، ۱۱۸-۱۱۷-۱۱۵

### ب: مجلات

ـ آخوندی امین الله؛ صالحی ابوالفضل. (۱۳۸۷). «نقش مددکاری اجتماعی در پیشگیری از ارتکاب جرم»، مجله اصلاح و تربیت، ، شماره ۷۸ .۱۹-۱۷

ـ حاجی تبار فیروزجائی حسن. (۱۳۸۷). «جایگاه جایگزین‌های حبس در نظام عدالت کیفری ایران (حال و آینده)»، مجله حقوقی دادگستری پاییز - شماره ۶۴. ۷۷-۷۱-۷۰

### ج: سایت‌ها

ـ سایت معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم دادگستری خراسان رضوی

https://pjorm.mashhad.ir

[ Downloaded from jlawst.ir on 2026-11-19 ]